Blöð þessi um jarðir í
Stokkseyrarhreppi eru upp-
kast, og breytlist meira og
minna í (afríti) endurriti.
Lokið 3.2.1978

S. J.

Stokkseyrarhreppur

Stokkseyrarhreppur er gróðursæl lágslétta með einstökum hæðum, en skjólalaus með öllu þar blása vindar af öllum áttum, en þó er norðaustan áttin langsamleza ríkjandi – sjá mynd frá næstu veðurathuzunarstöð, Eyrarbakka, sem Hafnarmálaskrifstofan hefur góðfúslega léð til birtingar.

Reikna má með skaðaveðri af suðri til suðvesturs 1–2 á öld og rosasumri tvisvar á áratuz. Snjólétt má kalla, en svellalög geta orðið nokkur, þó múra vori áður meðan Hvítá flæddi hér yfir í frosti, en fyrir það var tekið með fyrirhleðslu á Brúnastaðaflötum í Hraungerðishreppi árið 1889.

Árið 1897 var Stokkseyrarhreppi skipt í tvö sveitarfélög og ber eystri hlutinn hið gamla hreppsnafn, en ytri hlutinn heitir Eyrarbakkahreppur og eru mörkin í Hraunsá og Hraunsskurði. Hraunsá er náttúrlegt afrensli stórs hluta hreppsins um Höngudæl og Skersflóð til sjávar, en Hraunsskurður var grafinn á landamerkjum hreppanna, úr Skersflóði í Hreppamarkaskurð. Var þeirri frammkvæmd fyrst hreift á fundi í Búnaðarfélagi Stokkseyrarhreppis 30. nóvember 1901. Hreppamarkaskurður var grafinn fyrir aldamót á mörkum Stokkseyrarhreppis hins forna annarsvegar og Sandvíkurhreppis hinsvegar, úr Ölfusá fyrir ofan Óseyrarnes um Grástiel, Zölt, Dígruvörðu og Kjálkaþúfu í Hóarsholtslæk sunnan við bæinn Bár, og er þá k

Hraungerdishreppur nordan skurðarins og Gaulverjabæjarhreppur að sunnan. Hefur Hreppamarkaskurður verið grafinn til varnar ágangi búfjár milli hreppa, og þó ekki síður til að taka við vatnsrensli sem átti óhindrað leið allt ofanúr Hraungerdishreppi og spillti engjum manna hés neðra ~~þegar votviðri gengu~~.

Úr Kjálkaþúfu eru austurmörk hreppsins, á móti Gaulverjabæjarhreppi, Kjálkaskurður í Hróarsholtslok við Einstíg og þaðan Hróarsholtslokur til sjávar um Baugstaðasíki. Hróarsholtslokur skiftir víða um nafn, en allt er það sami lokurinn og eru upptök hans í lægðinni fyrir austan Bitru í Hraungerdishreppi, kemur þar undan Merkurhrauni, og rennur strags á hreppamörkum - þá Villingaholts- og Hraungerdishreppum. Borinn Hólar stendur austan Hróarsholtslokjar og er það eina jörðin í þessum hrepp sem á land beggjavegna lokjarins. Suðurmörk hreppsins er úthafið.

Áður en hreppnum var skipt náði hann frá Baugstaðasíki (Hróarsholtslok) að austan í Ölfusár-ós að vestan, ca 15 km. Prófesor Guðni Jónsson telur Stokkseyrarhrepp hinn forna hafa líkst jafnarma þríhyrningi með grunnlínu (austurmörk) á móti Gaulverjabæarhreppi kringum 91

önnur langhliðin um Breiðamýri á mörkum Sandvíkurhrepps en hin með sjó um 15 km eins og ádur segir - Stokkseyringasaga I, bls. 9. Ekki liggja fyrir tölur um landstörð hvors hrepps fyrir sig, Tyrarbakkahrepps og Stokkseyrarhrepps, en þegar horft er á landabréf af báðum hreppunum saman, er ekki fjarri lagi að ætla að núverandi Stokkseyrarhreppur hafi 2/3 af landi hins forna hrepps, en Tyrarbakkahreppur 1/3. Hinsvegar var fjármálum hreppanna skipt í öfugu hlutfalli við þessa landstörð, því Tyrarbakkahreppur bar 2/3 af samezinlegum sveitarþingslum, sem entist meðan þeir lifðu sem sveitfesti áttu í hreppnum þegar honum var skipt, og ~~þá~~ þurftu ádstoðar við þó síðar vori. Segir þetta til um efnahaginn og vegur þar þyngst hin aldagamla Einarshafnar verslun (Lefoli) og það mannlíf sem þar þróaðist í kring. Ekki eru handbærar skriflegar heimildir um hvaða rök lágu til þess að hreppnum var skipt, en geta má sér til um ástoður þess að nokkru. Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalins frá árinu 1708 getur þess að frá Stokkseyri gangi 3-4 skip. Prófesor Guðni Jónsson telur að það sé 19. öldin sem gerir Stokkseyri fróga sem verstöð, enkum Síðari ár hennar, en þá gengu héðan um og yfir 50 skip, fjögurramannaför og se-

ingar. – Gudni Jónsson, Stokkseyringasaga I, bls. 176–180. Stokkseyri er löggilt sem ~~verslun~~ verslunarstaður 1884. Var þá engin verslun hér fyrir og fyrsta ~~vers~~ sölubúðin með „kaffi, sykur, tóbak og romm" ekki opnuð fyrr en 1889. Hét sá Ívar Sigurðsson er þar stöð að. „Hann mun fyrstur ~~hafa~~ hafa keypt óslægðan fisk af sjómönnum, verðið var 9 aurar fyrir stykkið af ýsunni", segir prófesor Gudni Jónsson – Stokkseyringasaga II, bls. 23. Stokkseyrarfélagið, sem ödrum prödi var nefnt Zölnersfélag höf hér verslun 1891 og er þess getið að 31. maí það ár kemur hér norskt skip að nafni „Spes", 70,92 rúmlestir, hlaðið allskonar vörum. Það skip fór ekki inn á legu, en árið eftir, 1892, hinn 11. júní er skipi fyrst lagt við festar á Blöndu. Skipið hét „Tonika", var 91½ rúmlest og risti 8¾ fet. Telur prófesor Gudni Jónsson að verslunarfélag þetta hafi haft hina mestu þýðingu fyrir atvinnulíf staðarins, og árin 1890–1901 fjölgaði íbúum sveitarfélagsins um 380 manns. Þarna er svo komið sögu, að Stokkseyri er orðin eðlileg viðskiftamiðstöð eystrihluta hreppsins, ekki er lengur þörf á að sokja verslun til Einarshafnar og þegar sleppt er sjálvum sjávarbakkanum, þá er sveitin mjög erfið yfirferðar, sveitastjórnin hefur aðsetur í eða við Einarshöfn og þar eru mannfundir haldnir en þrigja tíma gangur um torleiði að fara

hjá þeim hreppsbúum sem lengst áttu að sokja. Verður því að ~~telja~~ líta svo á að eðlileg vori að framm komi óskin um aðra félags miðstöð fyrir eystri hluta hreppsins, og þá um leið tillaga um að skifta hreppnum. Er ekki annað vitað en að um þetta hafi verið fullt samkomulag.

Stokkseyrarhreppur er á suðurjaðri Flóahraunsins og er efrihluti hans svo að seja kennileytalaus mýri, Breiðamýri. ~~Á~~ samkvæmt mælingum Flóaáveitunnar með halla til suðvesturs 1:750, og í þessum hreppi 2305.5 hektara sem falla undir áhrifa-svæði hennar, en alls náði Flóaáveitan til 11.826,4 hektara lands - Ábit Flóanefndar, bls. 17. Flóaáveitan er sögukafli útaf fyrir sig, en því má skjóta hér inn að grasaukinn var mjög veru legur fyrstu árin, en það olli vonbrigðum hvað fljótt hún gekk úrsér, landið hætti að spretta, nema hólfið þar sem vatnið var tekið inn.

Víðast í mýrum hér er mótak, þunt laz og lélegur eldividur. Í mólagi þessu eru skóarleifar, mest renglur, en þó á stöustað stofnar 12-15 cm í þvermál.

Áður en nútíma frammræsla hófst - Flóaáveitan 1922 og vélskurðagröftur eftir 1940 - gróf yfirbords-vatn ~~vatn~~ sér leið eftir því sem halli og jarð-vegur benti því leið. Graflækir og keldur voru mikill farartálmi og þrotlaus vinna að

brúa þetta með spítum og torfi. Í vatnið myndaðist ófræði við þetta og varð þá að færa sig til, brúa á ~~nýjum~~ öðrum stað, ef kostur var. Í Flóahrauninu er mikið neðanjarðar vatnsrensli. Hvar sem vatn þetta mætti fyrirstöðu braust það upp á yfirbordið og urðu af forar og leirkeldur sem mjög hindruðu umferð. Varð margur ferðalangur illa til reika ef hann lenti í slíku foraði. En vatni þessu, sem upp kemur úr Flóahrauninu, verðus að gera nokkru nánari skilþar sem það kemur upp (upp spretta á okkar máli) er það silfustært, kalt, og ágætur svaladrykkus, dálítið beiskt á brazð, sem venst vel. En þegar vatn þetta hefus sunnið örfáa metra, komist í snertingu við súrefni loftsins, fellus út rauð leðja, sem við köllum leir, og vatnið járnláarvatn (annarstaðar mýrarraudi), höfðu margir bæir ekki annað neysluvatn og gekk svo allt framm til áranna 1974-'75 að samezinleg neysluvatnsveita var gerð fyrir suðaustur Flóann. Er lind sú sem vatnið er tekið úr í landi Hurðarbaks og þingdals í Villingaholtshreppi og er fallhæðin um 40 m í byggð (48 m yfir sjó).

Sydrihluti hreppsins, sem virðist öllu stærri en áveitulandið, liggur yfirleitt nokkuð hærra en Breiðamýri. Þar eru ávalir móbergsbalar með mýrarsundum á milli. Móbergsbelti þetta gengur þvert yfir hreppinn og voru Ásgautsstaðir vestasti bærinn sem á því stóð, en móbergs~~beltið~~ er hluti af móbergsbelti því er gengur þvert um Suðurland austan frá Ægissíðu og þekt er fyrir hella þá sem í því eru á víð og dreif, en vafist hefur fyrir mönnum að ráða hvernig eru til orðnir. Balar þessir eða hæðir rísa 3-5 m yfir mýrarsundin og er 80 sentimetra moldarlag ofan á móberginu. Þeta voru stórþýfðir grámosa móar með nokkrum vallendis og blómagróðri milli þúfna og í lautum, ~~þarna~~ en er nú bestu túnin í sveit þessari. Fjórir hellar eru hér í sveit og er Skollhólshellir í landi Traðarholts þeira stæstur. Hellirinn er í ávölum hól sem Skollhóll heitir og rétt sunnan við Brattsholtsvatn og Glámu, en þær tjarnir tilheyra Brattsholti. Hellir þessi opnast til vesturs, er ekki mannngengur, en þarna hefur fé leitað sér. Skjóls í óveðrum og virðist op sem á honum er miðjum, og sjánlega er mannaverk, gert til loftræstingar fyrir hrakið fé, en hellirinn hálffyllst af sauðataði. Annar hellir, til mua minni, er í sama hól og opnast til austur. Hann var hreinsaður út um eða eftir 1920 af þeim bræðrum Ólafi og Jóni Jónssonum, þórðarsonar í Traðarholti og um tíma notaður sem fjárhús - mun hafa rúmað 30 kindur. Tótta túni eru 2 hellar, sá stærri rúmaði 25-30 kindur

Í hinum hellinum var geymt hey. Fé fódrast vel í þessum hellum, en hey geymist midur.

Ofanvid sjávarbakkann er röd af tjörnum, sem hér nefnast „vötn", Hólavatn, Bauzstadavatn, Skipavatn, Trädarholtsvatn, Kotleysuvatn, Ásgautsstadavatn. Vötn þessi vekja athygli ökunnuzra, og fluzmum spyrja hverniz standi á þessum rauda lit. Þarna er þad uppsprettuvatnid úr Flóahrauninu sem rodur litnum. Ber mest á þessu þezar lítid er um annad vatn.

Þessa gotir einnig í nokkrum lónum í fjörunni. Nöfn ~~á lónum~~ eins og „Blanda" og „Bleikalón" eru drezin af litbrizdum sem uppsprettuvatnid gefur. Silungur var í sumum þessarra vatna, en minkur hefur spilt veidi. Silungur var einniz í Hróarsholtslok, en ofveiddur. Um lokinn hefur nú verid stofnad veidifélag „Veidfélag Flóamanna", seidum slept í lokinn og goti horft til bóta.

Nú eru samgöngur gódar, bílvezur ad hverju býli, sími og rafmagn. Þezar sjávarbakkanum sleppir verdur ad telja sveitina landlétta, en heyskapur engöngu tekinn á ~~tunum~~ roktudu landi. Á Stokkseyri voru kartöflur roktadar til sölu, en húdormur spilti, az hefur ekki verid tekid upp aftur.

það mun hafa verið árviss viðburður að skip kemi af hafi, hlaðið vörum til Stokkseyrar allt frá árinu 1891 og framen að ~~fyrri~~ heimsstyrjöldinni fyrri, 1914; en hafnarskilyrði eru hin erfiðustu, ogið haf og skerjagarður framundan, enkum bogaði grunnið. Fjörunni er svo háttað að fremst er skerjagarður sem úthafsaldan brotnar á. Gegnum hann eru tvö sund sem til greina koma, Hlaupós og Stokkseyrarsund. Hafskipin ~~notuð~~ fóru um Hlaupós, sem er dýpri, en Stokkseyrarsund eða Vestursund er talið prantalendingin. Þegar innfyrir skerjagarðinn kemur taka við lón og sker, með mismunandi djúpum rásum á milli. Þetta nefndust höft og þröskuldar. Á öld áraskipanna lörðu menn að þröða þessar rásir. Þektu fjöruna eins og hendur sínar, höfðu mið á forum leiðum. Og vegna þess hvað farkostarinn var grunnskreiður munu þeir lítt ~~þegar~~ hafa þurft að gæta sjávarfalla. "Öðru mál gegndi þegar storri fleytur komu til sögu. Þá fóru höftin að hindra ferðir manna, það varð að „bíða eftir floti" – bogalegt í vogsandi brimi.

Fyrstu dýpkvunarframmkvæmdir eru gedar hér 1906 og 1907, ~~Sú frammkvæmd var gerd vegna millilandasiglinga og í þá~~ þá er hér danskur kafari, en Jón Sturlausson stjórnadi verkinu. Sú frammkvæmd var gerd vegna millilandasiglinga og í þágu verslunar á Stadnum. Svo er unnid ad þessu af og til, fjárvana og áhaldalaust (hanborun), en eftir ad alþingi setti lög um lendingabætur á Stokksyri, nr. 22, 20. mai 1942 var rödurinn hertur og má þetta nú heita jafn djúpt panneg ad nú fera þarna um 50-60 smálesta bátar med svipadri sjávarhæd og 12-~~[illegible]~~ smálesta bátar ádur fóru. Vidlegu ádstada hefur verid stórum mun bætt med hafnargardi og umbótum á brygju, en menn horfa til stærri skipa og óvíst hvad frammundan er. Þorlákshöfn hefur alltaf verid lífhöfn Stokksyrar.

Fyrsti ~~mótorbátur~~ vélknúnibáturinn kom hér 1904 og úr því taka áraskipin ad víkja, ~~en~~ flestir urdu vélbátarnir 1916, þad ár voru gerdir út hédan 17 vélknúnir bátar, allir undir 12 smálestum. Sídastur stýrid hér opnu skipi Jón

hafnsögumaður Sturlaugsson, árin 1931 til 1937, en
þó ekki með fastráðna skipshöfn - Prófesor Guðni Jónsson
Stokkseyringasaga I, bls. 181, þá kominn fast að sjötugu.
Á þriðja áratugnum fokkaði fólki hér um rúm 200
mans, og var það tápmesta fólkið, forustan, ~~sem burt flutt~~, og einnig
um útgerð, sem burt flutti. Upp úr 1930 voru aðeins tveir
bátar gerðir út héðan og horfði til vandröða í atvinnu-
málum þorpsbúa. Seint á árinu 1933 gengust framá
menn verkalýsfélagsins á staðnum fyrir því að stofnað
var nýtt útgerðarfélag, Samvinnufélag Stokkseyringa,
og tókst því félagi að fá 3 nýja báta (smíðaðir í
Fridrissund í Danmörku, um 16.5 lestir hver) og gerði
þá út með góðum árangri í 10 ár, en þá samdist
svo um að ~~hreppur tók~~ hreppurinn tók við eignum
félagsins og skuldum og seldi jafnframt formanni og
vístjóra hvers báts 1/3 hverjum. Sú útgerð sem
hreppurinn þarna tók við í fullum gangi er undir-
staðan að þeirri úterð sem nú er rekin á
Stokkseyri, en á vetrar vertíð 1977 gengu héðan
8 bátar, ~~þar~~ 5 þeirra 50-60 smálestir og 3 yfir 100

smálestir – ~~en~~ þeir stórri leggja aflan á land í Þorlákshöf. Auk þessa er Stokkseyrarhreppur eignaraðili að 1/3 í togaranum Bjarna Herjólfssyni.

Fyrir síðustu aldamót var byggt hér íshús, og eftir 1940 voru settar í það vélar til að hraðfrysta fisk. Með nokkrum viðbyggingum var það þannig rekið af miklum vanefnum fram yfir 1960, en þá tókst að efla það til muna, útgerðin ford yfir á sumvinnu við það að ~~verulega leiti~~ hreppshlutanum til og síðan er það rekið með mindarskap og atvinnuástand ~~fr~~ í þorpinu með ágotum. Hefur þorpið endurbyggst að húsum og fólki svo að nýja byggð má telja – íbúar eru nú rúm 600, en urðu fostir, um 1960, þá 490.

Landbúnaður – moldin og sjórinn er undirstaða lífsins á jörðinni. matarframleiðslan. Í fasteignamatinu frá 1861 eru í núverandi Stokkseyrarhreppi 50 sérmetnar jörðir og voru allar í ábúð til ársins 1929. Stokkseyrin var landmesta jörðin, enda fylgdu henni 20 hjáleigur. Í sveitinni voru ~~margar~~ mörg lifvonlig býli, en líka örreitiskot, seng ~~þetta~~ eru ~~ekki stórbýli, en lön landið var óskift á~~ engann bísstofn bóru. Það fólk hefur lifað á sjóvarafla, snatt, en drífram mestu, engis skurðir, engar girðingar og atúendurnir lifað

somileg stöðir í sinni samtíð, bondur til sjós og landsmun betur settir en þurrabúðarfólkið. Þetta var á meðan fiskur fékst á grunnmiðum. Það má ekki undan draga að í kreppunni 1930–1940 komu flestir þurrabúðarmenn ~~hér~~ á Stokkseyri sér upp enhverjum búpeningi ~~þá~~ og voru þá miklar lendur roktaðar. Þetta var þeim kanski ekki tekjulind, heldur búbót. Nú eru flest gömlu túnin horfin undir vegi og hús og aðeins 7 kýr og um 100 kindur eru ~~nú~~ á Stokkseyrartorfunni. En það er fúra til frásagnar. Búseta er nú aðeins á prettán jörðum, þó ekki öllum með bú að heitið geti, en 40 manns virðast lifa af landbúnaði engöngu í þessum hreppi.[1] Afrétt á hreppurinn með öðrum Flóamönnum. Sjór gengur hér á land í sunnan ~~og~~ suðvestan farviðrum eins og sögur herma. ~~Hafa~~ Hefur grjótgarður því til varnar verið hlaðinn fyrir Stokkseyrarlandi. Einhver hlunnindi eru af trjáreka, sölvatekja, og þang var ~~mikið~~ notað til eldiviðar. Fé var mikið beitt í fjöru, en flæðihætta var nokkur með allri stöndinni. [1] Ekki ber að harma þessa þróun, fost eða ekkert þessara býla bæru ~~[illegible]~~ lifi von byggar búskap.